

УДК 93/94

Камінскі Уладзімір Юр'евіч

аспірант кафедры філасофіі, гісторыі
і метадалогіі адукацыі
Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы
г. Мінск, Беларусь

Uladzimir Kaminski

PhD Student of the Department of Philosophy,
History and Methodology of Education
National Institute for Higher Education
Minsk, Belarus
e-mail: uladzimirka@gmail.com

ГІСТОРЫЯ ЦАРКОЎНАЙ УНІІ: УМОЎНАСЦЬ ТЭРМІНАЛОГІІ (на прыкладзе твораў Язафата Кунцэвіча)

У артыкуле апісваецца неадназначнасць канфесійнай тэрміналогіі эпохі дзейнасці Уніяцкай царквы ў Беларусі, асабліва такіх вызначальных паняццяў, як *праваслаўе* і *каталіцтва*. Царкоўныя структуры па абодва бакі палемікі карысталіся аднолькавымі найменнямі для азначэння сваёй канфесійнай арганізацыі: Праваслаўная, Усходняя, Грэцкая і інш. Па-за кантэкстам і разуменнем тэалагічных і літургічных рэалій даследчык будзе падлеглым рызыцы прымання памылковых уяўленняў пра гістарычныя працэсы, звязаныя з царкоўнай уніяй. У артыкуле паказваецца важнасць царкоўнаславянскай тэрміналогіі.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: царкоўная унія; Берасцейская унія; Язафат Кунцэвіч; Праваслаўная царква; Каталіцкі касцёл.

HISTORY OF THE CHURCH UNION: CONVENTIONALITY OF TERMINOLOGY (Based on the Works of Josaphat Kuncevich)

The article describes the ambiguity of confessional terminology of the era of the Uniate Church in Belarus, especially such defining concepts as Orthodoxy and Catholicism. Church structures on both sides of the dispute used the same names to define their confessional organization: Orthodox, Eastern, Greek, etc. Without the context and understanding of theological and liturgical realities, the researcher will be exposed to the risk of erroneous ideas about the historical processes associated with the church union. The article shows the importance of Church Slavonic terminology.

Key words: church union; Brest Union; Josaphat Kuncevich; Orthodox Church; Catholic Church.

Спецыфікай даследавання гісторыі рэлігійных працэсаў, звязаных з царкоўнай уніяй, з'яўляецца іх міждысцыплінарны характар. Апроч разумення рэлігійнай тэрміналогіі на грэцкай, лацінскай, царкоўнаславянскай і польскай мовах, неабходна паглыбляцца ў сферы набажэнства, якое вывучае гістарычная літургіка, сфарміраванага на аснове рымскага царкоўнага права, уяўляць кірункі тэалагічных (багаслоўскіх) штудый і г. д.

У 1596 г. на саборы ў Берасці была абвешчана царкоўная унія – аб’яднанне структуры Праваслаўнай царквы ВКЛ (Кіеўскай мітраполіі Канстанцінопальскага патрыярхату) з Рымска-Каталіцкім касцёлам. Дзяржаўная ўлада Рэчы Паспалітай прызнала гэты акт на ўзроўні закона і таму нязгодныя з абвешчанай еднасцю фактычна рабіліся яго парушальнікамі. Дакладней будзе сказаць, што супраціўнікаў самой царкоўнай еднасці не існавала ў прынцыпе. Вернікі любой канфесіі вызнаюць веру ў адзіную Царкву і лічаць падзел паміж хрысціянамі заганным, толькі па-рознаму разумеюць гэтую лучнасць і ўмовы яе рэалізацыі. Умовы Берасцейскай уніі аказаліся непрымальнымі для вялікай колькасці вернікаў, і таму імкненне да адзінства парадаксальным чынам паглыбіла царкоўны падзел.

У кан. XVI ст. адбылася дзіўная для беларускіх земляў ВКЛ, але звычайная для гістарычнай Царквы сітуацыя, калі *праваслаўнымі* хрысціянамі сябе лічылі і называлі адначасова прыхільнікі уніі і іх апаненты. Адзін з бакоў павінен быў перамагчы і перацягнуць старую назву на сябе. Цяпер мы працягваем называць *праваслаўнымі* выключна супраціўнікаў уніі, але ў пач. XVII ст. іх перамога не была відавочнай. У змаганні за даўнюю спадчыну браў актыўны ўдзел уніяцкі дзеяч Язафат Кунцэвіч (каля 1580–1623), архіепіскап полацкі. Верагодна, з яго ўдзелам у віленскай друкарні братоў Мамонічаў было падрыхтавана ўніяцкае выданне набажэнскай кнігі «Служэбнік» (1617), у якой упершыню ва ўсходнеславянскіх кнігадруках на літургічнай працэсі («вялікім уваходзе») ужыта памінальная формула па-царкоўнаславянску: «Всѣхъ васъ, православныхъ хрѣстіанъ, да помянетъ Господь Богъ въ Царствіи своемъ...» (раней было проста «всѣхъ васъ») [1, с. 11]. Гэтай устаўкай Кунцэвіч хацеў падкрэсліць сваю палемічную пазіцыю, згодна з якой сапраўдныя *праваслаўныя* хрысціяне – менавіта ўніяты, а не адшчапенцы, якімі ён лічыў тых, хто не прызнаў унійнага пагаднення. Цікава, што гэтая інавацыя трапіла ў антыўніяцкія служэбнікі і выкарыстоўваецца ў праваслаўным набажэнстве ў наш час.

Апроч велікаўваходнай формулы, Уніяцкая царква аж да моманту свайго скасавання ў 1839 г. у сваім набажэнстве, якое яна правіла па-царкоўнаславянску, называла сваіх вернікаў *праваслаўнымі* хрысціянамі. Пра гэта сведчаць уніфікаваныя для ўсіх храмаў выданні «Літургікона» XVIII ст. з друкарні Супрасльскага манастыра. У якасці аднаго з прыкладаў можна працытаваць малітоўнае прашэнне адной з эктэніяў, якое пасля малітвы за рымскага папу, караля, духоўных айцоў і прысутных людзей сканчваецца словамі «и за вса православных Хрѣстіаны» [2, без нумерацыі].

У час дзейнасці на пасадзе архіепіскапа Я. Кунцэвіч падрыхтаваў рукапісны «Катехизмъ от слуги божого Иоасафата сочетанный» на старабеларускай мове. У 1628 г., ужо пасля смерці Язафата, амаль тоесны тэкст яго катэхізму, але без успаміну імя, быў выдадзены ў віленскай друкарні базыля-

наў Траецкага манастыра пад назвай «Наука яко верити мает каждый который щитится наречением *православия*» [3, с. 245]. Гісторык М. Корза ўстанавіла залежнасць зместу гэтых выкладаў ад польскага перакладу (каля 1572) італьянскага арыгінала (1571) катэхізіса іспанскага езуіта Хакоба Лесдэмы [4, с. 358]. Уніяцкія аўтары віленскага выдання з палемічных пазіцый імкнуліся ў самой назве кнігі запэўніць чытача, што верыць згодна з прапанаванай катэхізічнай навукай павінен кожны, хто бароніцца найменнем *праваслаўя*.

Слова *православіе* – царкоўнаславянская калька грэцкага тэрміна *ὀρθοδοξία* ‘праўдзівае меркаванне’. У царкоўнаславянскай мове карань *-δόξα-* паслядоўна калькуецца каранем *-слав-*. Так, вельмі часта ўжываемая ў набажэнстве *δοξολογία* – формула «Слава Айцу і Сыну, і Святому Духу» – паслядоўна перакладаецца як *славословіе*.

Калі ў царкоўнаславянскай мове тэрміналогія можа падацца яснай, то ў перакладзе на іншыя мовы яснасць губляецца. Так, кароль Казімір Ягайлавіч (1447–1494) 23 ліпеня 1468 г. прасіў у лісце дазволу папы рымскага Паўла II (1464–1471) утварыць на рускай частцы ВКЛ кляштары новай галіны ордэна францішканаў-абсервантаў ці, як іх называлі ў Цэнтральна-Усходняй Еўропе, бернардынцаў, па імені св. Бернардына Сіенскага (1380–1444). Мэта іх дзейнасці быў названы распаўсюд артадаксальнай хрысціянскай веры («*orthodoxe christiane fidei propagation*») [5, с. 297]. Рымска-Каталіцкі касцёл не мог сабе адмовіць у артадаксальнасці веры, таму грэцкі тэрмін *ὀρθοδοξία* ўжываў для азначэння сваёй дактрыны. Калі б гэты ліст перакладаўся на царкоўнаславянскую мову, то даслоўна атрымалася б, што манахі-бернардынцы абавязваліся пашыраць *праваслаўную* веру і таму перакладчык павінен быў бы шукаць іншы, не літаральны адпаведнік *orthodoxe*.

Артадаксальнымі хрысціянамі сябе называлі прадстаўнікі ўсіх хрысціянскіх канфесій і сярод іх вернікі старажытных цэркваў, якія не мелі лучнасці з патрыярхамі візантыйскай традыцыі і рымскімі папамі: Армянскай, Сірыйскай, Копцкай, Малабарскай і іншых. Групы прадстаўнікоў гэтых цэркваў у розны час (у тым ліку на Фэрара-Фларэнтыйскім саборы (1438– каля 1447)) уклалі ўнійныя пагадненні з Рымам. У рускай мове прыметнік *артадаксальная* ў афіцыйных назвах гэтых цэркваў паслядоўна перакладаецца традыцыйна як *православная*, што можа выклікаць ілюзію іх канфесійнай тоеснасці з расійскімі царкоўнымі арганізацыямі (РПЦ (МП), групамі РПЦЗ, ИПЦ, стараабрадніцкімі згодамі і інш.), якія маюць афіцыйную назву *православная*.

Нязгодных са сваёй дактрынай артадоксы ўсіх канфесій называлі *ератыкамі* ці, калі лічылі адрозненні не датычнымі веры, *схізматыкамі* (адшчапенцамі). *Схізматыкамі* каталіцкія аўтары называлі антыўніятаў, а найменне *ератыкоў* заставалася стандартным для пратэстантаў. Так, Я. Кунцэвіч набажэнства сваіх апанентаў называў не інакш як «блужнерствам *схізма-*

тычным» [6, с. 39] і абразай Божай [Там жа, с. 103]. Часта Кунцэвіч усю супкупнасць супраціўнікаў, якія не падпарадкоўваліся ўніяцкаму мітрапаліту, называў адным словам *Схізма*: «Паводле прыроды сваёй *Схізме* да спадобы братацца лепш з *ератыкамі* і туркамі, чым з католікамі» [Там жа]. З пункту ж гледжання антыўніятаў іх апаненты былі менавіта *ератыкамі*.

Паколькі прыхільнікі уніі лічылі ўніяцтва сапраўдным праваслаўем, то саміх сябе яны лічылі законнымі пераемнікамі ўсёй маёмасці, правоў і ўладанняў Праваслаўнай царквы да заключэння Берасцейскай уніі. У першым лісце да Льва Сапегі (1557–1633) архіепіскап палемізаваў з яго інтэрпрэтацыяй слоў апостала Паўла, што вера – дар Божы (Эф. 2:8) і таму нельга ўціскаць сумленне праваслаўных. Язафат аспрэчваў гэты тэзіс і прапаноўваў сваё разуменне слоў апостала: «Вера ёсць дарам Божым, але каталіцкая, а не *схізматычная* і не *ератычная*». Ён сцвярджаў, што ўсе старадаўнія князі былі насамрэч католікамі і фундавалі ўніяцкія епархіі. Таму адноўленая унія павінна вярнуць сваю маёмасць: «Не будуць маўчаць тыя ўладзімеравічы, Яраславічы, Ягайлавічы, Скіргайлавічы ды іншыя фундатары мітраполіі і ўладыцтваў, калі намер іхні парушаны будзе, бо яны, быўшы добрымі католікамі, пэўна не для *схізматыкаў*, але для каталіцкіх епіскапаў гэтыя сталіцы абраду рускага надалі і ўфундавалі» [6, с. 92–95]. Такая пазіцыя стала прычынай судовых спрэчак за маёмасць, пляцы, будынкі цэркваў і манастыроў, што яшчэ больш узмацніла канфесійны падзел грамадства на эмацыйным узроўні.

Абвяшчэнне прадстаўнікоў процілеглага бока *схізматыкамі* вымагала непрызнання іх царкоўнага статусу. Так, у лісце да Л. Сапегі Кунцэвіч назваў архіепіскапа Мялеція Сматрыцкага (каля 1577–1633) «новаўзніклым псеўдаўладыкам» [Там жа, с. 36], катэгарычна адмаўляючы яму ў законнасці абрання. Ніжэй у тэксце ён лаяў яго як «вялікага злачынцу» [Там жа, с. 40], а ў другім лісце «праклятага» [Там жа, с. 88]. Найвышэйшага пастыра праваслаўных Рэчы Паспалітай – патрыярха канстанцінопальскага – Язафат з’едліва абзываў «пастухом цараградскім» [Там жа, с. 95], ерусалімскага патрыярха Феафана (1608–1644) «псеўдапатрыярхам» [Там жа, с. 101], а грэцкае духавенства, што наведвала сваіх аднаверцаў у ВКЛ, нядобразычліва менаваў «прыхаднямі» [Там жа, с. 97].

Неўніяцкія цэрквы згодна з такой логікай не маглі лічыцца храмамі Божымі і ў дакументах часта, асабліва на тэрыторыі Кароны Польскай, менаваліся «сінагогамі» [7, с. 93]. Верагодна, такое найменне вынікала з тэрміналогіі царкоўнага права, у якім трэцяя група раз’яднаных хрысціян, што не трапляла ў катэгорыі ератыкоў ці схізматыкаў, называлася *парасінагогай* – ‘свавольным натоўпам’ (1 Васіл) [8, с. 91].

Другой сінанімічнай назвай Праваслаўнай царквы, прадстаўленай у ВКЛ, была *Ўсходняя* царква. Гэта назва адлюстроўвала гістарычную лакалі-

зачыню праваслаўнай хрысціянскай традыцыі ва Усходнім Міжземнамор’і і на ўсходзе Еўрапейскага кантынента, у адрозненне ад Рымска-Каталіцкага касцёла з гістарычнай лакалізацыяй на захадзе Еўропы. Кунцэвіч карыстаўся гэтым тэрмінам для абазначэння Ўніяцкай царквы. Напрыклад, у рукапісным зацеме «Ци добре церковъ восточная чинить, посвещаючи хлебъ, воду, вербу и баранка» [9, с. 14].

Трэцяй, геаграфічна-культурнай назвай Праваслаўнай царквы ВКЛ была *Грэцкая* царква, якая выкарыстоўвалася ў царкоўна-гістарычнай палеміцы, як, напрыклад, у трактаце Л. Крэўзы (з верагодным удзелам Кунцэвіча) на старапольскай мове «Абарона царкоўнай еднасці» – *Greka Cerkiew* [10, стб. 147]. Гэта назва мае палемічнае паходжанне і ўзыходзіць да прыхільнікаў альтэрнатыўнай Рымскай імперыі, абвешчанай пры каранацыі Карла Вялікага ў 800 г. і меўшай працяг у Святой Рымскай імперыі. Яны настойвалі на выключнай рымскай аўтэнтчнасці свайго дзяржаўнага ўтварэння, адмаўляючы ў такой самай ідэнтычнасці Рымскай імперыі са сталіцай у Канстанцінопаці. Насуперак іх уяўленням, набыўшым папулярнасць у час Рэнесансу, імперыя не загінула ў 476 г., а праіснавала яшчэ амаль тысячагоддзе, бо з 335 г. мела сталіцу ў Новым Рыме (Канстанцінопаці). Старарымскія патрыёты зняважліва называлі ўсходнюю імперыю *Грэцкай* і гэтаксама менавалі царкву імперыі. Назва амаль адпавядала рэчаіснасці, бо большасць ерархіі там складалі грэкі.

Тэрміналагічная сітуацыя з саманазвай хрысціянскай царквы з цэнтрам у Рыме *Каталіцкай* таксама цалкам не адназначная. Гэтае найменне (лацінскі прыметнік *catholicus*) паходзіць з грэцкага *καθολικός* ‘суцэльны, агульны’. Тэрміналагічная складанасць палягае ў тым, што *Грэцкая* царква таксама штодня называла сябе *каталіцкай*. У літургічна-багаслоўскім тэксце «Сімвал веры» (IV ст.) вызнаецца агульнахрысціянская вера ў адзіную, святую, *каталіцкую* ‘*καθολικὴν*’ і апостальскую царкву. У царкоўнаславянскай мове *καθολικὴν* перадаецца калькай *соборная*. Прыметнік *соборный* паходзіць ад назоўніка *соборъ*, які выяўляе ідэю збору, збірання людзей, іх адмысловую еднасць. Незалежна ад стаўлення да уніі найменне царквы *саборная* ўжывалі ўсе апаненты па абодва бакі палемікі. Чытанне «Симвала веры» з вызнаннем *саборнай* царквы было неад’емнай часткай літургіі ва ўніятаў да 1839 г., а пасля іх пераводу ў Расійскую царкву не спыняецца па сёння. Кунцэвіч у пачатку свайго катэхізму прыводзіў кароткі выклад «Симвала» з абавязковымі словамі «верую во [...] Святую Церковь Соборную» [11, с. 394], а віленскія базыляне на тытульным лісце сваёй навукі сцвярджалі, што тая прынята ад *соборное* апостальскай царквы [3, с. 449].

Царкоўная арганізацыя, якая паглынула ўніятаў у 1839 г., у афіцыйных дакументах часцей за ўсё называлася скарачана Праваслаўнай расійскай

царквой, а поўная назва магла вар’іравацца: Праваслаўная кафалічная ўсходняя царква, Грэка-расійская ўсходняя царква і інш. Найменне з формай *кафалічная* ўжыта ў назве аўтарытэтнага катэхізіса (1823) будучага мітрапаліта маскоўскага Філарэта (Драздова) (1783–1867) [12, с. 1].

Назвы *кафалічная* і *каталіцкая* тоесныя і розняцца паміж сабою традыцыйнай перадачы адсутнага ў іншых мовах гуку, абазначаемага грэцкай літарай *θ* ‘тэта, фіта’. Праз пасярэдніцтва лацінскай мовы за тэтай замацаваўся адпаведнік *th*, у кірылічнай традыцыі *т*. Ва ўсходнеславянскіх мовах сфармавалася традыцыйная перадачы няіснай фанемы на пісьме з дапамогай літары *ф*. Гэта выклікала абсурднасць у правапісе пазычаных грэцкіх слоў з ‘тэтай, фітой’ у рускай мове, а пасля русіфікатарскай рэформы 1933 г. і ў беларускай: артадаксальны, арфаграфія, матэматыка, арыфметыка, рытм, рыфма, тэатр, пафас, Піфагор, Тамара і г. д.

З кан. XVIII ст. бярэ пачатак традыцыя штучнага тэрміналагічнага размежавання формаў *каталіцкая* і *кафалічная* для азначэння Рымска-каталіцкай і Праваслаўнай цэркваў. З дапамогай варыянтнасці графічнай перадачы адной літары ў XIX ст. удавалася сэнсава размяжоўваць аднолькавую саманазву царквы прыхільнікаў і супраціўнікаў уніі: Грэка-Каталіцкую і Грэка-Кафалічную цэрквы. Характэрную афіцыйную назву з 1907 г. меў падпадзел Расійскай царквы ў ЗША – Руская праваслаўная грэка-кафалічная царква ў Паўночнай Амерыцы пад юрысдыкцыяй святой улады («священноначалія») ад царквы расійскай.

Прыхільнікі уніі, называючы сябе ўніятамі, а сваіх апанентаў дызунітамі, не ўжывалі наймення Уніяцкая царква. Апошняю назву з негатыўным адценнем шырока выкарыстоўвалі прадстаўнікі канфесійнай расійскай гістарыяграфіі. Кунцэвіч для абазначэння ўсёй сукупнасці сваіх аднаверцаў часам карыстаўся абагульненнем *Унія*: «А нас, святую, старажытную *Унію* [...] выціснуць намагаюцца» [6, с. 91].

Яшчэ адным культурна абумоўленым найменнем уніятаў і праваслаўных было *русь*. Гэтае найменне ўжывалася вельмі часта і мяжа паміж канфесійным і этнічным значэннем была не заўважнай. Язафат казаў пра сябе: «*Русь* мяне на свет нарадзіла, Літва выхавала» [3, с. 449]. У афіцыйных грэцкіх дакументах *Русь* менавалася *Ρωσία* і паступова гэта грэцызаваная назва ў форме *Ρόσία* замацавалася ў тытулаванні кіеўскіх мітрапалітаў «усёй *Ροσiι*», а таксама ў рубрыках літургічных кніг. Напрыклад, у супрасльскім Літургіконе змешчаны каментар да царкоўнай традыцыі не правіць літургію ў будзённым дні Вялікага паста. Каментатар спасылаецца на мясцовы звычай адпраўляць літургію штодня: «Въ нашейже *Ρώσσι*, оуже обычай держить» [2, без нумерацыі]. Называючы сваю бацькаўшчыну *Руссю*, Кунцэвіч суседнюю дзяржаву паслядоўна менаваў Масквой згодна са старабеларускай традыцыяй: «Не дзіва, што Масква гэтак кажа» [6, с. 40].

Полацкаму архіепіскапу належыць складанне адмысловых інструкцый для святароў епархіі, г. зв. «Регулы св. Іозафата для свых презбытеровъ». Дваццатая рэгула (правіла) рэгульное выкарыстанне *рускай* (старабеларускай) мовы ў Царкве. З аднаго бока, Кунцэвіч бараніў літургічную царкоўнаславянскую мову ад яе дэсакралізацыі: «Кгды тежъ читают Евангеліе, albo якую молитву в голос, або ектеніи, не мають выкладат словенских слов *по руску*, але такъ читати яко написано» [14, с. 13]. З другога бока, знаходзіў у набажэнстве месца для ўжытку простае мовы, дазваляючы ўжываць *рускую* мову для чытання Вучыцельнага Евангелля, жыццяў святых і для тлумачэння прачытанага тэксту: «*по руску* [...] учительное зас Евангеліе або житіе святых читаючи людем, могутъ выкладати» [14, с. 13].

З прыведзеных фрагментаў бачна стылістычнае размежаванне царкоўнаславянскай і старабеларускай мовы ў царкве і захады Язафата ў захаванні правільнага вымаўлення першай. Сакральная царкоўнаславянская мова Царквы ў ВКЛ моцна адрознівалася ад старабеларускай. Справа не толькі ў належнасці да розных моўных галін – паўднёва- і ўсходнеславянскай, але і ў абсалютна розных сферах ужывання. Царкоўнаславянская мова з моманту свайго стварэння была штучнай і выкарыстоўвалася для набажэнства. Старабеларуская (руская) мова заставалася жывой мовай побыту. У папулярнай літаратуры можна сустрэць памылковае найменне сакральнай мовы набажэнства стараславянскай, але стараславянская – гэта мова царкоўных пісьмовых помнікаў да XI ст.

Сучасны беларусіст Мікалай Нікалаеў займаецца вывучэннем старажытных беларускіх кнігадрукаў у кніжных сховішчах Санкт-Пецярбурга і на сваёй інтэрнэт-старонцы публікуе ў вольным доступе фота рэдкіх помнікаў старога пісьменства. Сярод апублікаваных матэрыялаў вельмі цікавымі з'яўляюцца транскрыбаваныя лацінкай царкоўнаславянскія літургічныя тэксты. Дзякуючы М. Нікалаеву, сталі вядомы не толькі падобныя ўніяцкія выданні, але і праваслаўныя, што сведчыць пра натуральны клопат адукаваных манахаў абедзвюх канфесій зрабіць набажэнскія тэксты даступнымі простым вернікам, якія ў сваёй большасці чыталі лацінскім шрыфтам. Лацінка лепш за кірыліцу перадае правільнае вымаўленне. Уніяцкія супрасльскія і праваслаўныя віленскія выданні паказваюць існаванне на літоўскай і частцы рускай тэрыторыі ВКЛ аднолькавага ўкраінска-беларускага зводу царкоўнаславянскай мовы, з арфаэпічнымі нормамі, якія да цяперашняга часу захаваліся ва Ўкраіне: вымаўленне *е* ў сярэдзіне слова як *э*, вымаўленне *ѣ* 'яць' як *і* і інш. Гэтыя нормы паступова знікаюць на ўсходзе Беларусі, пра што сведчаць апублікаваныя Нікалаевым фрагменты магілёўскіх кнігадрукаў.

Ва ўніяцкіх літургічных кнігах, дзякуючы культу Язафата Кунцэвіча, замацавалася спаланізаваная царкоўнаславянская форма імя *Іосафатъ*. Іван

Кунцэвіч быў пастрыжаны ў віленскім Траецкім манастыры з імем *Iwасафъ* у гонар святога індыйскага царэвіча. Імя прайшло доўгі шлях з санскрыту праз шэраг моў-пасярэдніцаў: першаснае *Bodhisattva* праз арабскае *Budhasf* (*Budisatif*) і грузінскае *Yudasif* (*Yiwasif*) праз змешванне арабскіх *b/y* і *d/w* дало грэцкае і царкоўнаславянскае *Iwасафъ* [15, с. 621]. Лацінізаванай формай *Jozafat* Кунцэвіч падпісваўся толькі ў дакументах на старапольскай мове, а ў старабеларускіх трымаўся традыцыйнай царкоўнаславянскай. Але ў пісьмовых творах полацкага архіепіскапа часта сустракаецца пераходная іменная форма *Iwасафатъ* [11, с. 265]. Пачынаючы з XVIII ст. у Беларусі зафіксавана найбольшая колькасць носбітаў імя Язафат у гонар полацкага мучаніка. У метрычных кнігах захавалася народная адаптацыя імені *Еже-фатъ* [16, с. 265].

Такім чынам, тэрмінам *праваслаўе* карысталіся для абазначэння сваёй дактрыны як праваслаўныя, так і каталікі, бо гэта дакладны адпаведнік грэцкага паняцця *ὀρθοδοξία*. Праваслаўнымі (артадаксальнымі) сябе лічылі і называлі ўсе бакі. У наш час слова *праваслаўе* набыло культурнае сэнсавое адценне і абазначае хрысціянскую канфесію па-за уніяй з Рымам.

Тэрмін *каталіцтва* таксама меў агульны ўжытак. Праваслаўныя і ўніяты ў набажэнстве карысталіся яго царкоўнаславянскім адпаведнікам *соборный*, а пасля ліквідацыі уніі пачаў актыўна ўжывацца прыметнік *кафалічны* для адрознення ад рымскага каталіцтва.

Дзякуючы арфаэпічнай варыянтнасці ў царкоўнаславянскай мове фармальна аднолькавая назва Грэка-ка[т/ф]алі[цк/чн]ая пачала абазначаць розныя канфесіі.

Для правільнага разумення і ўжывання канфесійнай тэрміналогіі вельмі важным аказваецца веданне царкоўнаславянскай мовы і гістарычнай літургікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Галадза, П. Літургічне пита́ння і развіток богаслужэнь напярэдодні Берестейскай уніі аж до кінца XVII століття / П. Галадза // Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті : матеріали Четвертих “Берестейських читань”, Львів, Луцьк, Київ, 2–6 жовтня 1995 р. / Інститут Історії Церкви Львівсько Богословської Академії ; ред.: Б. Гудзяк, О. Турій. – Львів : 1997. – С. 1–53.
2. Литургикон, или Служебник. – В Общежителном М[о]н[а]ст[ы]ре Супраслском : 1763. – [834 с.]
3. Саверчанка, І. В. Aurea mediocritas. Кніжна-пісьмовая культура Беларусі: Адраджэнне і раньняе барока / І. В. Саверчанка. – Мінск: Тэхналогія, 1998. – 302 с.
4. Корзо, М. А. Кунцевич / М. А. Корзо // Православная энциклопедия / под ред. патр. Кирилла. – М., 2015. – Т. 39. – С. 355–359.

5. Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. 1: 1387–1507, wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1932–1948. – Т. 1, з. 2. – Р. 296–297.
6. Епістоляція Сьвятога Язафата: зб. дак. / Укл. і апрац. М. Баўтовіча. – Полацак: Грэка-каталіцкая парафія Сьвятапакутніка Язафата, 2006. – 144 с.
7. Макарий. История Русской Церкви / Макарий (Булгаков) – М. : Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. – Кн. 5. – 560 с.
8. Пидалион: правила Православной Церкви с толкованиями: перевод с греческого: в 4 т. / преподобный Никодим Святогорец. – Екатеринбург: Александро-Невский Ново-Тихвинский женский монастырь, 2019. – Т. 4 : Правила святых отцов. – 524, [3] с.
9. Жукович, П. Н. О неизданных сочинениях Иосафата Кунцевича / П. Н. Жукович. – ИОРЯС, 1909 г. – Т. 14. – № 3. – с. 199–231.
10. Оборона Унии. Сочинение виленского униатского архимандрита Льва Кревзы 1617 года // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией. – Т. 4: Памятники полемической литературы в Западной Руси / [под редакцией П. Гильтебрандта]. – СПб. : 1878. – Кн. 1. – Стб. 147–312.
11. Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.) / уклад. Іван Саверчанка; прадмова Іван Саверчанка. – Мінск: Кнігазбор, 2007. – 605 с., [4] л. іл. – (Беларускі кнігазбор / Інстытут літаратуры ім. Я.Купалы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі; гал. рэд. К.Цвірка. Серыя 1. Мастацкая літаратура).
12. Филарет. Пространный христианский Катехизис Православной Кафолической Восточной Церкви / свт. Филарет, митр. Московский и Коломенский. – Москва : Сибирская благовонница, 2013. – 158 с.
13. Лось, В. Культ Йоасафата Кунцевича: програма, розвиток і роль у руській католицькій свідомості в XVII–XVIII століттях / В. Лось, Н. Сінкевич // Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної / Відпов. ред. Олексій Онищенко. – Київ : НБУВ, 2020. – С. 441–470.
14. Reguły S. Iozaphata dla swych przezbyterow // Рукописный фонд БАН. – БАН, ВР. Доброхот. 40. – Арк. 105–117 (С. 1–28).
15. Муравьёв, А. А. Варлаам и Иоасаф / А. А. Муравьёв, А. А. Турилов, А. А. Лукашевич, Н. В. Квливидзе // Православная энциклопедия / под ред. патр. Кирилла. – М., 2003. – Т. 6. – С. 619–625.
16. Лисейчиков, Д. В. «Окрестихъ раба Божяго Ежефата»: практика имянаречения в честь Иосафата Кунцевича как маркер самоидентификации униатской руси ВКЛ XVII–XVIII вв. / Д. В. Лисейчиков // Религия и русь, XV–XVIII вв. / Отв. сост., отв. ред. серии А. В. Доронин. – М. : Политическая энциклопедия, 2020. – С. 256–269.

Поступила в редакцию 19.05.2025